

שפתי כהן ישמרו דעת

מיום ראשונים: כבר נדרשנו לפסוקים שלהלן מספר מלאכי, בדברינו תורת אמת הייתה בפינו בפרשת חוקת, בשבחו של אהרון הוא בית אב לכל הכהנים המשמשים בקודש. שם, בפטירתו של אהרון, וכאן, בפרשה הראשונה בתורה בחניכתם של אהרון ובניו לכהונה. ללמדך, מה עיקר תפקידו ומעמדו של הכהן, לפחות עפ"י ספר מלאכי.

בְּרִיתִי הִיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשְּׁלוֹם וְאַתָּנָם לֹא מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפָּנַי שָׁמִי נַחַת הוּא: תּוֹרַת אֱמֶת הִיְתָה בְּפִיהוּ וְעוֹלָה לֹא נִמְצָא בְּשִׁפְתָיו בְּשְׁלוֹם וּבְמִשׁוֹר הִלָּךְ אֶתִּי וְרַבִּים הִשִּׁיב מֵעוֹן: כִּי שִׁפְתֵי כַהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יִבְקְשׂוּ מִפִּיהוּ כִּי מִלֶּאֱדָה ה' צְבָאוֹת הוּא: (מלאכי פרק ב פסוקים ה-ז).¹

שמות רבה לח ג-ד פרשת תצוה – כהונה עם חכמה, עבודה עם תורה

סימן ג: "לְקַח פֶּר בֶּן בֶּקֶר אֶחָד" (שמות כט א) ... לכפר עליהם על מה שעתיד, שנאמר: "ויאמר אל אהרן קח לך עגל בן בקר לחטאת" (ויקרא ט ב), לכך נאמר: "גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם" (תהלים קיא ב).² דבר אחר: שעשה הקב"ה כבוד לאהרן שהלבישו כמלאכי השרת, שנאמר: "ותורה יבקשו מפייהו כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי ב ז).³ אמר ר' יהודה: מכאן אמרו כל כהן שהוא אוכל בתרומה ואינו בן תורה אינו כהן לעתיד לבוא, אלא נמאס מג' דברים, שנאמר: "כִּי אֶתֶּה הַדְּעַת מְאֶסֶת וְאֶמְאָסָאךָ מִפִּי לִי" (הושע ד ו) שכן ג' אֲלֵפִים יש בו, שנמאס מן הכהונה ומן המקדש ומן הַלְוִיָּה.⁴ אבל אם היה בן תורה, הוא כמלאך שנאמר: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו כי מלאך ה' צבאות הוא". ואם לאו, ראה מה כתיב: "ארץ עיפתה כמו אופל" (איוב י כב)⁵ - זה גיהינום שהרשעים פורחים כעוף ... שהרשעים עייפים בה. ומי יִרְדַּד לשם? אמר ר' אחא: מי שאינו רגיל לעשות תלמודו סדרים סדרים ובוטט, שנאמר: "צִלְמֹת וְלֹא סְדָרִים".⁶ "ותורה יבקשו מפייהו" - אם נָגַע בה, אָלוּ לא דָּוָה, אלא שהוא נעשה תלמידו של הקב"ה, שנאמר: "וכל בניך למודי ה' י" (ישעיה נד יג), וכן: "ולא יכנף עוד מוריד והיו עיניך רואות את מורידך" (ישעיהו ל כ).⁸

¹ כבר בספר דברים מתואר תפקיד הכהן כמורה תורה ואפילו פוסק ושופט, בפסוקים בפרשת שופטים, דברים יז ח: "כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לבין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו: ובאת אל הפהנים הלזים ואל השפט אשר יהיה ביניהם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט". בספרים שמות ויקרא מותר כז תפקיד הכהן בעבודת המקדש. עם שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה (או אפילו לפני בימי שבצר וזרובבל) מתנבא מלאכי את התקווה הגדולה: "וְעָרְבָה לָהּ מִנַּחַת יְהוָה וִירוּשָׁלַם כִּימֵי עוֹלָם וְכִשְׁנֵים קַדְמֹנִיּוֹת" (מלאכי ג ד), ומשלב את תפקיד הכהנים של ספר ויקרא עם ספר דברים, אולי אפילו בדגש גדול יותר לתפקיד הכהן כמורה ואיש התורה והמשפט. אך להוותנו חזון זה לא התממש והחכמים תפסו בהדרגה את תפקיד הכהנים, בהיבטים אלה.

² פרשת תצוה צופה פני עתיד אל חטא העגל (או צופה לעבר אם נאמר שמעשה העגל קדם לצינוי על המשכן, ראו דברינו אימת נאמרה למשה הפרשה הזו בפרשת תרומה), ומתחברת לפרשת שמיני שם נזכרת שוב, עפ"י ספר ויקרא, כפרת אהרון בעת חניכתו לכהונה. וכבר הרחבנו על נושא זה בדברינו כפרת אהרון וכפרת העם בפרשת שמיני וכן בדברינו פיו של שטן שם.

³ לא רק אהרון, אלא גם פנחס נכדו, כמתואר במדרש ויקרא רבה כא יב: "פנחס בשעה שהיה רוח הקודש שרוי עליו היו פניו בוערות כלפידים. עליו הוא אומר: כי שפתי כהן ישמרו דעת ... כי מלאך ה' צבאות הוא". ראו שם גם על שמעון הצדיק כיצד היה נכנס ועם מי היה נכנס לקודש הקדשים ביום הכיפורים: "הלוא הקב"ה וכבודו היה נכנס עמו ויוצא עמו". ובפיוט מראה כהן ביציאתו מקודש הקדשים: "פֶּהֱלֵל הַנְּמִתָּח בְּדָרֵי מַעֲלָה ... כְּבָרְקִים הַיּוֹצֵאִים מִזֵּי חַחִיּוֹת ... כֶּהוֹד אֲשֶׁר הִלְבִּישׁ צוּר לִיצוּרִים ... כְּוֹרֵד הַנְּתוֹן בְּתוֹךְ גִּת וְחֵד מִרְאָה לְהֵן". אך דא עקא, זה בדיוק מה שדרשת ר' יהודה בהמשך המדרש באה לומר: לא הכניסה בקדושה לקודש הקדשים היא העיקר, אלא התורה. כיצד יהיה הכהן כמלאך ה' צבאות לא רק יום בשנה? התשובה: אם "שפתי כהן ישמרו דעת" ותורת אמת בפייהו.

⁴ שלוש אות אל"ף יש במילה "ואמאסאך" (כך בכתב, הקרי הוא: "וְאֶמְאָסָאךָ"). מי שמאס בדעת, נמאס משלושה דברים.

⁵ לא נתקרה דעתו של הדרשן מהפסוק בהושע ומהמאסה של כהן שאינו בן תורה, והוא ממשיך לדרוש בגנותו בעזרת פסוק מאיוב. ראו הפסוק המלא שנדרש כולו בהמשך הדרשה: "אֶרְצֵךְ עִיפְתָה כְּמוֹ אֶפֶל צִלְמֹת וְלֹא סְדָרִים וְתַפֵּעַ כְּמוֹ אֶפֶל".

⁶ רבו המדרשים על לימוד "סדרים סדרים", אם כסדרי הפרשות הארץ ישראליות במקרא, אם סדרים כסדרי המשנה, והכוונה היא ללימוד קטעים - קטעים, סוגיות - סוגיות, והבנתם. ראו למשל ויקרא רבה ג א: "ר' יצחק פתח (קהלת ד) טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח - טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם, ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם". ובספרי דברים פסקא שו: "כשעירים עלי דשא - כשאדם הולך ללמוד תורה תחילה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני ספרים או שני סדרים ואחר כך נמשכת אחריו כרביבים. לכך נאמר: כרביבים עלי עשב". ראו גם ויקרא רבה לד ד על מפגש האיש הרש ואיש התככים: "רש זהו רש בתורה ואיש תככים זה ששונה סדר או שני סדרים". ובספרי דברים פסקא מח: "כך תלמידי חכמים: למד שנים שלשה דברים ביום, שנים שלשה פרקים בשבת, שתיים שלש פרשיות בחודש, נמצא מעשיר לאחר זמן. ועליו הוא אומר: וקובץ על יד ירבה (משלי יג יא). וראוי "קובץ על יד ירבה" לך בפני עצמו (או שמא לדפים שהולכים ונקבצים...).

⁷ אם יגע בתורה, לא די לו שהוא בבחינת מלאך, אלא שהוא זוכה למדרגה אפילו גבוהה יותר - להיות תלמידו של הקב"ה.

⁸ נראה שלא בכדי מצויות דרשות אלה המזכירות את פסוקי מלאכי ותפקיד הכהן כמורה הוראה ומלמד תורה, במדרשים על פרשת תצוה שהיא, כאמור, הראשונה להזכיר את הכהונה בתורה - כהונת אהרון ובניו. אלא שיש להבין מה כוונת הדרשן, שמן הסתם חי לאחר החורבן ולאחר ירידת קרנם של הכהנים ועליית קרנם של החכמים לומדי התורה באשר הם ולא דווקא משבט לוי ומן הכהנים (ר' טרפון למשל היה כהן) - מה כוונתו בדרשות אלה ודווקא בפרשתנו? האם הוא מִיָּצֵר על אידיאל הכהונה שלא התממש

סימן ד: "וזה הדבר אשר תעשה להם" (שמות כט א).⁹ זהו שכתוב: "קחו עמכם דברים" (הושע יד ג). זהו שאמר הכתוב: "אַרְחֵץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאַסְבְּרָה אֶת מִזְבְּחִי ה' " (תהלים כו ו-ז) - יכול אף להקריב פרים ואילים? תלמוד לומר: "לְשֹׁמֵעַ בְּקוֹל תוֹדָה וְלִסְפָּר כָּל נִפְלְאוֹתֶיךָ". לפי שישראל אומרים: ריבון העולם, הנשיאים חוטאים ומביאים קרבן ומתכפר להם, משיח חוטא ומביא קרבן ומתכפר לו, אנו אין לנו קרבן ... עניינים אנו ואין לנו להביא קרבנות! אמר להם: דברים אני מבקש, שנאמר: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' " ואני מוחל על כל עונותיכם. ואין "דברים" אלא דברי תורה, שנאמר: "אלה הדברים אשר דבר משה" (דברים א א). אמרו לו: אין אנו יודעים. אמר להם: בכו והתפללו לפני ואני מקבל.¹⁰

ספרי במדבר קיט פרשת קרח - חביבים ישראל וחביבים הכהנים

חביבים ישראל, כשהוא מְכַנֵּן¹¹ אין מְכַנֵּן אלא בכהנים, שנאמר: "וְאַתֶּם כִּפְחֵי ה' תִּקְרְאוּ מִשְׁרְתֵי אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמַר לְכֶם חֵיל גּוֹיִם וְנִתְּכַבְּדוּם תִּתְּיָמְרוּ" (ישעיה סא ו).¹² חביבין כהנים, כשהוא מְכַנֵּן אין מְכַנֵּן אלא במלאכי השרת, שנאמר: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו כי מלאך ה' צבאות הוא" (מלאכי ב ז) - בזמן שהתורה יוצאה מפיו הרי הוא כמלאכי השרת,¹³ ואם לאו, הרי הוא כחיה וכבהמה שאינה מְכַרְת את קוֹנָה.¹⁴

רש"י מלאכי פרק ב פסוק ז - שומרי הדעת ומורי התורה

כי שפתי כהן - עליהם מוטל לשמור דעת. למה? שהרי תורה יבקשו מפייהו, שכבר דבר זה מסור להם: "יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים לג ו).¹⁵

ורואה בכך חלק מהחורבן? האם הוא רואה בכך את סיבת החורבן? או שמא הוא מכוון להאדיר את קרנם של החכמים ולומר שהם הכהנים האידיאליים שספר דברים וספר מלאכי מציינים? וכל זאת, כאמור, דווקא כאן, דווקא בפרשה הראשונה בסדר חומשי התורה בה מתוארת הכהונה בהרחבה בעבודת הקרבנות ובגדי הכהנים.

⁹ מה הדבר אשר תעשה להם? הנה הפסוק המלא: "וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אתם לכהן לי לקח פך אחד בן בקר ואילם שנים תמימים" - עבודת הקרבנות. בא הדרשן ואומר: לא זה הדבר, אלא זה הדבר - מה שאני עומד לדרוש להלן: "דבר" של דברים, של דברי תורה ותפילה. ראו פירוש אברבנאל על הפסוק שמקשר את שני חלק המדרש שהבאנו: "אמר רבי יהודה ומנין שכהן גדול צריך להיות תלמיד חכם? דכתיב (מלאכי ג) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו. ולכן זכרה התורה כאן התכלית הראשון באמרו: וזה הדבר אשר תעשה להם - רוצה לומר לאהרן ולבניו לקדש אותם לכהן לי".

¹⁰ והמדרש ממשיך שם בדוגמאות רבות של מי שהתפללו ונענו: בני ישראל במצרים, יהושע, בימי השופטים, בימי שמואל ועוד. גלשנו לסימן ד הסמוך, לנושא לקיחת דברים במקום קרבנות - נושא אליו כבר נדרשנו בדברינו **ונשלמה פרים שפתינו** בפרשת ויקרא. אלא שהדגש שם, בפרשת ויקרא, היה על תשלום שפתיים של תפילה או של התעסקות בתורת הקרבנות. וכדברי ויקרא רבה ז ג בפרשת צו: "אמר הקב"ה: הואיל ואתם מתעסקים בהם, מעלה אני עליכם כאילו אתם מקריבין אותן". לקיחת הדברים כאן, הם דברי תורה: "אלה הדברים אשר דבר משה", ובספר דברים אין כמעט בכלל ענייני קרבנות (רק שלמי שמחה וחגיגה, דברים יב, יד, טז - **קרבן תודה שאינו בטל**). רק אם אין בכוחו של העם ללמוד תורה, אזי: "בכו והתפללו לפני ואני מקבל". מהחיבור של שני המדרשים הנ"ל עולה שתפקיד הכהן כמורה הוראה ואיש התורה צריך היה להימשך גם כשאינו בית מקדש.

¹¹ מכנה אותם.

¹² ראו הפסוקים שם מתחילת הפרק שמדברים בגאולת עם ישראל כולו ולא רק בשבט הלוי או הכהנים: "רוח אֲדֹנָי ה' עָלַי יַעַן מָשַׁח ה' אֶתִּי לְבָשֶׁר עֲנִיּוֹם שִׁלְחֵנִי לְחַבֵּשׁ לְנִשְׁבְּרֵי לֵב לְקָרָא לְשׁוֹבִיִּם דָּרוֹר וְלְאַסְוִירִים פֶּקַח קוֹחַ: לְקָרָא שִׁנַּת רְצוֹן לְה' יוֹיִם נָקַם לְאַלְהֵינוּ לְנַחֵם כָּל אֲבֵלִים: לְשׁוֹם לְאַבְלֵי צִיּוֹן לְתַתּ לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפְרַיִם שִׁמּוֹן שִׁשׁוֹן תַּחַת אֲבָל מַעֲטָה תְהַלֵּה תַּחַת רֹיחַ כְּהֵה וְקָרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֹּדֵק מִטַּע ה' לְהַתְּפָאֵר". עם ישראל כולו יכול להיות ככהנים וכלוויים. מי לנו ראשון לרעיון זה? המקרא בשמות פרק יט פסוק ו בהכנה למתן תורה: "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכְת פְּהִינִים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֲלֵה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". זה האזכור הראשון של כהונה וכהנים במקרא בהקשר לעם ישראל (יש אזכורים רבים קודם לכן בספר בראשית של כהנים גויים).

¹³ ראו התיאור הנשגב של אהרן בגדולתו ותפארתו, על בסיס הפסוק בתהלים קלג ב: "כְּשִׁמּוֹן הַטּוֹב עַל הָרֹאשׁ יָרֵד עַל הַזָּקֵן זָקֵן אֶהְרֵן שְׂיָרֵד עַל פִּי מְדוֹתֶיךָ", במדרש ויקרא רבה ג ו. סוף הדרשה שם, על בסיס הפסוק במלאכי, היא מעניינינו: "תורת אמת היתה בפייהו - שלא אמר על טמא טהור ועל טהור טמא. ועוולה לא נמצא בשפתי - שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור. בשלום ובמישור הלך אתי - שלא הרעה אחר דרכי המקום כדרך שלא הרעה אבינו אברהם. ורבים השיב מעון - שהשיב פושעים לתלמוד תורה. וכן הוא אומר (שיר השירים א) מישרים אהבוך. מה כתיב בו בסוף? כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו כי מלאך ה' צבאות הוא". ראו דברינו **לא שמעתי, שכחתי טעיתי** בפרשת שמיני שאהרון מעמיד את משה על טעותו בהלכה.

¹⁴ הדרשה מהכהנים לעסוק בתורה כחלק בלתי נפרד מכהונתם ומשמרת הקודש שלהם היא חדה וברורה ואין בה מצבי ביניים. או "מלאך ה' צבאות" או "בהמה שאינה מכירה את קונה" (ראו ישעיהו א ג: "ידע שור קוֹנֵהוּ"). ואם זו נראית לשון חריפה, מה נאמר על מדרש תנחומא פרשת תרומה סימן א שדורש: "את מוצא שתי תרומות בחר בהן הקב"ה: אחד למשכן ואחד לכהנים. תרומת כהנים - על מנת שיהיו בני תורה, אמר רבי ינאי: כל כהן שאינו בן תורה מותר לאכול על קברו תרומה". ובאמת, אין צורך בהחרפת הלשון. ראו מדרש 'מרוכך' יותר, אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מח: "אהרן לא זכה לכהונה אלא בזכות התורה, שנאמר: כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו (מלאכי ב ז)". הנוסח הוא רך יותר אך המהות היא אחת: בלי תורה, אין מקום לכהונה. כהונה ולוויה שאינם נושאי התורה בישראל, פג תוקפם וטעמם. ותורה מה תהא עליה? האם תיווצר "כהונה של תורה" חדשה?

¹⁵ אם איננו טועים, לרש"י זכות הבכורה לקשר את הפסוק בברכת שבט לוי בפרשת וזאת הברכה: "יורו משפטך ליעקב" עם תפקיד שבט לוי והכהנים כפי שהנביא מלאכי מתאר. הנביא מלאכי לקח את "שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו" ממש. סוף ספר מלאכי, סוף ספרות הנביאים מתקשר לסוף התורה, לפרשת וזאת הברכה. הוא הנביא מלאכי אשר גם קורא בסוף ספרו: "זכרו תורת משה" - ראו דברינו **זכרו תורת משה** בשבת הגדול. בעקבות רש"י הלכו מפרשים רבים. ראו למשל פירוש בכור שור דברים לג ז: "יורו משפטך ליעקב: כדכתיב: כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפייהו. והלויים - נמי שאין להם נחלה לא היו טרודין

מדרש תנחומא (בובר) פרשת שמיני סימן ז – איסור שתיית יין

לכך נצטוו כהן גדול שלא ישתה יין בשעת העבודה שלא תטלטל דעתו שהוא משמר את התורה (ומשמר את העבודה) ואת הדעת, שנאמר: "תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו" (מלאכי ב ו), ואומר: "כי שפתי כהן ישמרו דעת (שם שם ז).¹⁶

אבן עזרא הושע פרק ד פסוק ו – התדרדרות הכהונה

"כי אתה הדעת מאסת ואמאסך מכהן לי ותשכח תורת אלהיך" - הטעם כפול כי אתה הדעת מאסתה כי לכהן ניתנה התורה. ועוד, כי הם השופטים כי שפתי כהן ישמרו דעת.¹⁷

רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק יג הלכה יב-ג – התורה פתוחה לכל

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" ... ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם.¹⁸ אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני יי לשרתו ולעובדו לדעה את יי, והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קדש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים. ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללוים, הרי דוד עליו השלום אומר: "ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי". בריך רחמנא דסייען.¹⁹

מסכת מועד קטן דף יז עמוד א – דרישה מוסרית גם מהחכמים

ההוא צורבא מרבנן דהו סנו שומעניה.²⁰ אמר רב יהודה: כיצד נעשה? ננדה אותו – צריכים לו חכמים, לא ננדה אותו – יתחלל שם שמים. אמר ליה לרבה בר בר חנה: האם שמעת דבר בעניין זה? אמר לו: הכי אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא", אם דומה הרב

כי אם ללמוד, ולכן יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל". וכן הוא בדומה בפירוש הרא"ש שם: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל - כי שפתי כהן ישמרו דעת". וראו עוד בפירוש רד"ק מלאכי ב ז: "כי שפתי כהן ישמרו דעת - כי כן יאות לכל כהן שישמרו שפתי דעת המצות והחוקים להורותם בשפתיו לישראל. כמו שאמר בתורה: ולהורות את בני ישראל את כל החוקים אשר דבר ה' אליהם ביד משה, ונאמר: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך יבקשו ישראל תורה מפיהו".

¹⁶ ולפיכך גם מונה התורה את חטאו של הכהן המשיח: "אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם" (ויקרא ד ג), בראש חטאי האישים הספציפיים (לפני הנשיא וכל העדה), כפי שמפרש אברבנאל בהקדמה לספר ויקרא: "ולפי שהחטא הוא קטון היה בערך החוטא או גדול, הכהן הגדול שנגג בהוראה והתיר לעם דבר האסור אם למיעוט ידיעתו או לקוצר עיונו, גדול עונו מנשוא. יען וביען: שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. והוא בהוראתו מלבד שחטא בעצמו, החטיא את הרבים. ולכן זכרה תורה ראשונה חטאתו כי הוא הגדול שבחטאות". כך מפרש גם אלשיך על הפסוק: "אם הכהן המשיח יחטא, כי זה ימשך לו בשביל אשמת העם. והוא: כי לו קיים הוא מקרא שכתוב (מלאכי א) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, שהוא להוכיח במישור, לא היתה תקלה יוצאת מתחת ידו עתה, אך מאשר לא הזהירם. ועל העדר הזהרתו, חטאו זה גדול ממזיד של עצמו, כי חטא הרבים תלוי בו". ראו גם פירוש משך חכמה ויקרא ד כא באופן דומה. ואם נחזור למדרש תנחומא לעיל, ראו שם שאיסור שתיית יין של הכהנים נמשך גם אחרי החורבן! מן הסתם כי הייתה ציפייה שתפקיד הכהנים בשמירת התורה והוראתה ימשך.

¹⁷ תפקיד הכהן הוא כפול: דעת התורה ועשיית המשפט והשני תלוי כמובן בראשון. להוותנו כל אלה לא צלחו ומעמד הכהונה בכלל, הכהונה הגדולה בפרט, הלך והתדרדר בעיקר לקראת סוף בית שני. ראו ויקרא רבה כא ט, ירושלמי יומא א א ומקורות אחרים על קניית הכהונה הגדולה בכסף ועל הזמן הקצר שכל כהן גדול שימש: "מקדש ראשון ע"י שמשו בו באמונה שמשו בו י"ח כהנים הוא ובנו ובן בנו. מקדש שני על שהיו נוטלין אותה בדמים ... שמשו שמונים כהנים ... ויש אומרים: שמונים וחמישה...ומהן שמעון הצדיק ארבעים שנה". אז מי מקיים "יורו משפטיך ליעקב" – "כי שפתי כהן ישמרו דעת"? תלמידי החכמים. ראו ספרא תזריע - פרשת נגעים פרשה א פרק א שהחכמים הורו לכהנים בדיני נגעים: "חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן אעפ"י שוטה: אמור טמא והוא אומר טמא, אמור טהור והוא אומר טהור". על חילופין אלה כתבו רבים וטובים ולא נוכל להאריך כאן. השיא הוא כמובן המשפט המסיים את משנה מסכת הוריות: "ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ".

¹⁸ כל באי עולם! ראו גם הביטוי "באי בראשית" לשאינם בני ישראל שהוא לשון המכילתא.

¹⁹ כך מסיים הרמב"ם את הלכות שמיטה ויובל. נראה שמקור לדברים אלה, כולל הביטוי "באי עולם", הוא ספרי במדבר פרשת קרח פיסקא קיט: "נמצאת אומר שלשה כתרים הם: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות: כתר כהונה זכה בו אהרן ונטלו. כתר מלכות זכה בו דוד ונטלו. הרי כתר תורה מונח, כדי שלא ליתן פתחון פה לבאי העולם לומר: אילו היה כתר כהונה וכתר מלכות מונחים הייתי זוכה בהן ונטולן. הרי כתר תורה [תוכחה] לכל באי העולם, שכל מי שזוכה בו, מעלה אני עליו כאילו שלושתם מונחים וזכה בכלם". ראו גם אבות דרבי נתן נוסח א פרק מא: "רבי שמעון אומר: ג' כתרים הם, אלו הן: כתר תורה. וכתר כהונה. וכתר מלכות. וכתר שם טוב עולה על גביהן. כתר כהונה כיצד? אפילו נותן כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו כתר כהונה, שנאמר: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם (במדבר כה יג). כתר מלכות, אפילו נותן כל כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו כתר מלכות, שנאמר: ודוד עבדי נשיא להם לעולם (יחזקאל לז כה). אבל כתר תורה אינו כן. עמלה של תורה, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול, שנאמר: הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה א)". והסיומת המתבקשת: "ואין מים אלא תורה", עליה זכינו לכתוב בפרשת בשלח.

²⁰ תלמיד חכם אחד שיצאו עליו שמועות רעות: "שהיה חשוד בדבר עבירה" (שטיינזלץ). מכאן ואילך נביא את המשך הגמרא בתרגום לעברית בעזרת פירוש שטיינזלץ.

למלאך ה' - יבקשו תורה מפיו. ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיו.²¹ נידה אותו רב יהודה. לסוף נחלש רב יהודה,²² באו חכמים לשאול בו (לשאול בשלומו), ובא גם אותו האיש המנודה איתם. כאשר ראה אותו רב יהודה - חייך.²³ אמר לו (המנודה לרב יהודה): לא דיך שנידית את אותו האיש,²⁴ אלא שאתה גם צוחק עלי? אמר לו: לא עליך אני צוחק, אלא שכאשר אני הולך לעולם ההוא, שמח אני שאפילו לאדם גדול כמוך לא החנפתי.²⁵

מסכת חגיגה דף טו עמוד ב - שתי שיטות בעקבות אלישע בן אבויה הוא אחר

ורבי מאיר היכי גמר תורה מפומיה דאחר?²⁶ והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא", אם דומה הרב למלאך ה' צבאות - יבקשו תורה מפיהו. ואם לאו - אל יבקשו תורה מפיהו!²⁷ - אמר ריש לקיש: רבי מאיר קרא אשכח ודרש: "הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי" (משלי כ"ב ז) - לדעתם לא נאמר, אלא "לדעתי".²⁸ רב חנינא אמר מהכא: "שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וגו' " (תהלים מה יא).²⁹ קשו קראי אהדדי! - לא קשיא, הא בגדול, הא - בקטן.³⁰ כי אתא רב דימי אמר, אמרי במערבא: רבי מאיר אכל תחלא ושדא שיחלא לברא.³¹ דרש רבא: מאי דכתיב: "אל גנת אגוז ירדתי לראות באבי הנחל וגו' " (שיר השירים ו יא) - למה נמשלו תלמידי חכמים לאגוז? לומר לך: מה אגוז זה, אף על פי שמלוכלך בטיט ובצואה - אין מה שבתוכו נמאס, אף תלמיד חכם, אף על פי שסרח - אין תורתו נמאסת.³² אשכחיה רבה בר שילא לאליהו, אמר ליה: מאי קא עביד הקב"ה? אמר ליה: קאמר שמעתא מפומיהו דכולהו רבנן, ומפומיה דרבי מאיר לא קאמר. אמר ליה: אמאי? - משום דקא גמר שמעתא מפומיה דאחר.³³ אמר ליה: אמאי? רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק!³⁴ אמר ליה: השתא קאמר: מאיר בני אומר: "בזמן שאדם

²¹ רש"י: "הואיל וסנו שומעניה, הא דצריכי ליה רבנן לאו כלום הוא".

²² רב יהודה שנידה את אותו תלמיד חכם שיצאו עליו שמועות רעות, חלה ונטה למות.

²³ רב יהודה חייך.

²⁴ את עצמו, דיבור בגוף שלישי עצמי במקום בגוף ראשון.

²⁵ "ונהגתי בך כדף" (שטיינזלץ). הרי לנו שכאשר חכמים מעתיקים את הפסוק מספר מלאכי: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ... כי מלאך ה' צבאות הוא" מהכהנים אל עצמם ומבית המקדש אל בית המדרש, הוא חל גם עליהם. הם שאמרו: "קשוט עצמך תחילה". ואכן כך נהג רב יהודה, אמנם בהיסוס רב, ואולי גם שילם על כך מחיר כבד. שהרי כאן לא מדובר בעונש משמים (שמות רבה וספרי לעיל), כי אם נידוי בידי אדם! ראו אגב המשך הסיפור שם שגם אחרי מותו של רב יהודה לא התירו את נידויו של האיש שלגלג עליו והוא בכה ומת מצער. גם בקבורתו היו בעיות וסופו שנקבר במערה של דינים, אך לא במערה של חסידים.

²⁶ איך זה למד ר' מאיר מ"אחר" הוא אלישע בן אבויה שיצא לתרבות רעה - "קיצץ בנטיעות", בעקבות הארבעה שנכנסו לפרדס? ראו תחילת העניין בדף יד ע"א שם והכל בעקבות המשנה בראש פרק שני של מסכת חגיגה אם דורשים או לא דורשים במעשה בראשית, במעשה מרכבה ובעריות. (ראו דברינו [דורשין או לא דורשין במעשה בראשית](#) בפרשת בראשית).

²⁷ כהערתנו לעיל שהפסוק בספר מלאכי חל גם על תלמידי החכמים ובית המדרש ולא רק על הכהנים ובית המקדש. כדאי לזכור את שם החכם שטבע אמירה ברורה זו - ר' יוחנן. נראה אותו להלן.

²⁸ שהקב"ה אומר לאדם תשמע את כל דברי החכמים, גם הפגומים ותכוון לדעתי, לדעת המקום.

²⁹ רב חנינא מביא פסוק אחר לזכותו של ר' מאיר ונראה שהדרשה מבוססת על המילים: "שמעי, ראי הטי" מצד אחד, אבל גם "שכחי" מצד שני, היינו שהאדם יכול וצריך לברור למה הוא מטה את אוזנו, מה הוא שומע ומה הוא רואה, אך בה בעת גם מה הוא שוכח או אפילו משכיח. תלמיד הגון צריך להתקין מסגרת נופה בשכלו.

³⁰ הסבר ראשון שהגמרא נותנת לסתירה לכאורה בין הדרשה על הפסוק במלאכי שאין ללמוד מרב שאינו הגון ובין הפסוקים במשלי ובתהלים שהתלמיד יכול לסגן ולכוון לאמת (לדעתו של הקב"ה), הוא שזה ההבדל בין תלמיד קטן שאינו בוגר (הפסוק במלאכי) ובין תלמיד וותיק ובוגר כר' מאיר.

³¹ רב דימי, כשבא מארץ ישראל לבבל הביא את התירוץ הארץ-ישראלי שר' מאיר לקח "תחלא" והפריד בין החלק הנאכל ובין החלק שזרק ("שיחלא"). רש"י מסביר שמדובר בפרי התמר, ר' מאיר אכל את "פרי החיצון הנאכל בתמרה" וזרק את "גרעינה הנזרקת". שטיינזלץ מסביר שמדובר בצמח השחליים שמקלפים את קליפתו החיצונית ואוכלים את גרגיריו. ראו הערך [שחליים](#) בויקיפדיה וכן [בפורטל הדף היומי](#) מפי ד"ר משה רענן.

³² נראה שרבא צועד צעד נוסף קדימה. הדברים אינם מותנים בתלמיד, אלא ברב. הרב, גם אם סרח ויצא לתרבות רעה, אין זה אלא לכלוך חיצוני שדבק בו. תוכו ופנימיותו של תלמיד חכם שסרח, לא נפגמו. פרי האגוז שפריו הפנימי מוגן ע"י קליפתו החזקה הוא הדוגמא שרבא בוחר. ראו דברינו [אל גינת האגוז ירדתי](#) בשיר השירים. האם רבא עדיין מסכים שבסופו של דבר הלימוד מתלמיד חכם כזה איננו דבר פשוט וצריך תלמיד כר' מאיר על מנת לא להתלכך מקליפת האגוז בזמן שמנסים להוציא את תוכו, או שמא הוא חולק על אמרתו של ר' יוחנן שרק מתלמיד חכם שדומה למלאך ה' צבאות ניתן ללמוד. כי סוף סוף, על מי באמת ניתן לומר שהוא כמלאך ה' צבאות?

³³ רבה בר שילא מצא את אליהו הנביא (נתגלה לו) ושאל אותו מה עושה הקב"ה? מה הוא אומר על הדיון הזה בבית המדרש? עונה לו אליהו שהקב"ה אומר דברי תורה מפיו כל החכמים, אך לא מפיו ר' מאיר. - מדוע? - משום שלמד תורה מפיו "אחר". השווה 'החרמה' זו של רבי מאיר בשמים עם החרמתו בארץ: "מי הם הללו שמימיהם אנו שותים ושמותם אין אנו מזכירים?" (הוריות יד ע"א). וסתם משנה - ר' מאיר.

³⁴ עונה רבה בר שילא לאליהו: הכיצד זה הקב"ה לא אומר תורה מפיו של ר' מאיר משום שלמד תורה מ"אחר"? הרי ר' מאיר ידע לסגן ולמיין: "רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק!" (והרי לנו הדימוי השלישי: שחליים, אגוז, רימון). ואנו שואלים: איזו מן

מצטער שכינה מה לשון אומרת - קלני מראשי, קלני מזרועי. אם כך הקב"ה מצטער על דמן של רשעים - קל וחומר על דמן של צדיקים שנשפך" (סנהדרין פרק ו משנה ה).³⁵

.....³⁶

כאשר נפטר אחר אמרו: לא ידונו אותו ושלא יבוא לעולם הבא. לא ידונו אותו - משום שעסק בתורה,³⁷ ולא יבוא לעולם הבא - משום שחטא.³⁸ אמר רבי מאיר: מוטב שיודונו אותו ושיבוא לעולם הבא. מתי אמות ואעלה עשן מקברו.³⁹ כאשר נפטר רבי מאיר, עלה עשן מקברו של אחר. אמר רבי יוחנן: וכי גבורה היא לשרוף את רבו? אחד היה בינינו ולא יכולנו להצילו?! אם היינו מחזיקים אותו בידינו - מי יוציא אותו מידינו, מי? אמר (ר' יוחנן): מתי אמות ואכבה עשן מקברו! כאשר נפטר רבי יוחנן - פסק העשן מקברו של אחר. פתח עליו אותו ספדן: אפילו שומר הפתח לא עמד לפניך, רבינו.⁴⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: לנושא אלישע בן אבויה ור' מאיר הקדשנו דף מיוחד בשם [אלישע בן אבויה הוא אחר - סיפור בשני נוסחים](#) בדפים המיוחדים. ואחרים האריכו לדון בו והקדישו לו ספרים שלמים. נגררנו לנושא זה אגב הדיון בפסוק: "כי שפתי כהן ישמרו דעת" ואם הארכנו וחרגנו יתר על המידה, עם שואבי המים הסליחה.

קושיה זו על הקב"ה? האם האמרה: "רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל, קליפתו זרק" היא פסוק מהתורה? נראה לנו שזו דוגמא נוספת של "לא בשמים היא" ואולי גם ביקורת על "גילויי אליהו" למיניהם. אם בבית המדרש קבלו את מה שעשה ר' מאיר: ריש לקיש, רב חנינא ורבא, אין שומעים לבת קול או לגילוי אליהו של רבה בר שילא.

³⁵ סוף דבר שהקב"ה "משתכנע" ומביא משנה בשמו של ר' מאיר ויש להבין מדוע דווקא משנה זו ממסכת סנהדרין על מומתי בית דין; ויש עוד לחקור ולהפוך בסיפור מיוחד זה. מה שחשוב לנושא שלנו הוא הדגם שר' מאיר מציב לאחריות היחיד - התלמיד, כלפי רבו או רבותיו (ראו הביטוי "תלמיד חכמים" בלשון רביש), לדעת לברור את הבר מתוך התבן, את היין מתוך השמרים. ראו מסכת אבות פרק ה משנה טו: "ארבע מדות ביושבי לפני חכמים: ספוג ומשפך משמרת ונפה. ספוג שהוא סופג את הכל, משפך שמכניס בזו ומוציא בזו, משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים, ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת". ראו שוב לעיל דרשת ריש לקיש: "ולבך תשית לדעתי - לדעתם לא נאמר, אלא "לדעתי", וכן דרשת רב חנינא על שמיעה, הטייה ושכחה. והדברים מזכירים את הסוגיה גם היא במסכת חגיגה דף ג עמוד ב על "בעלי האסופות" והדעות השונות והמנוגדות הנשמעות בבית המדרש: "הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין. שמה יאמר אדם: היאך אני למד תורה מעתה? ... אף אתה עשה אזניך כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין". ודברי רש"י שם: "עשה אזניך כאפרכסת - מאחר שכולן לבן לשמים - עשה אזניך שומעת ולמוד, ודע דברי כולן, וכשתדע להבחין אי זה יכשר - קבע הלכה כמותו". ר' יוחנן (ראו הערה 27 לעיל) יאמר שזה נכון בתוך בית המדרש בו יושבים החכמים הדומים למלאך ה' צבאות". חכמים שנכסו לעצמם את הפסוק ממלאכי: "שפתי כהן יבקשו דעת וכו'" וביקרו את ירדת קרנם של הכהנים, לא יעשו כעת הנחה לעצמם, ואין ללמוד תורה מרב שיצא לתרבות רעה. מה שהיה נכון לכהנים, נכון גם לחכמים. ר' מאיר יאמר שלתורה, בניגוד לעבודת המקדש, יש כח גדול עד ש"כהן גדול" כאלישע בן אבויה משמר את תורתו הפנימית, כאגוז וכרימון והוא ר' מאיר עכ"פ יודע להפריד בין הקליפה שהתלככה ובין לוז האגוז וגרעיני הרימון הטהורים (ולשיטת רש"י להוציא את גלעין התמר הפנימי ולאכול את בשרו).

³⁶ אנחנו הולכים אחורה בסדר הדברים בסיפור בגמרא, אבל זה הקטע בסיפור שנראה לנו לחתום בו.

³⁷ ראו התיאור של אלישע בן אבויה ברות רבה (לרנר) פרשה ו: "אמרו עליו על אלישע בן אבויה, שלא היתה העזרה ננעלת על אדם חכם וגבור בתורה בישראל כמותו. וכיון שהיה מדבר ודורש בלשכת הגזית או בבית המדרש של טבריא, היו כל החברים עומדים על רגליהם ומאזנים לדבריו, ואח"כ באים כלם ונושקין אותו על ראשו. אם בטבריא כן, קל וחומר בשאר מדינות ובשאר עיריות".

³⁸ וניתנה נשמתו בכף הקלע. ראו שבת קנב ע"ב: "נשמתי של רשעים זוממות והולכות, ומלאך אחד עומד בסוף העולם ומלאך אחר עומד בסוף העולם, ומקלעין נשמתן זה לזה, שנאמר: ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע (שמואל א כה כט)".

³⁹ עליית עשן מהקבר הוא סמל שהנפטר נענש בגיהנום, אבל מכאן גם תשועתו שישלם שם את עונשו ויבוא לחיי העולם הבא.

⁴⁰ ר' מאיר, תלמידו של אלישע בן אבויה, מצליח במותו להכניס את רבו האהוב לגיהנום על מנת שיתמרקו עוונותיו. אך ר' יוחנן, זה שאמר לעיל באופן פסקני שרק מפי רב שדומה למלאך ה' צבאות מותר ללמוד תורה, מזדעק על שריפתו של אלישע בן אבויה "וכי גבורה היא לשרוף את רבו"? ובמותו מפסיק את האש מעל קברו של אלישע בן אבויה ומעלה אותו לחיי העולם הבא. ר' יוחנן גם קובל איך זה שחבורת החכמים לא יכלה להציל את החבר שסרח ולגונן עליו. "אם היינו מחזיקים בידיו של אלישע בן אבויה, מי היה יכול להוציא אותו מבינותינו? - מי?!". אולי כעת מבין ר' יוחנן ללבו של ר' מאיר ואולי משנה מעט את דעתו בהקשר לרב שחייב להיות דומה למלאך ה' צבאות. אפשר גם שחכמים הבחינו בין "קיצוץ בנטיעות" של כפירה ואפיקורסיות - אידיאולוגיה, ובין השחתה מוסרית-ערכית. ואנו רק נוסיף בשולי סיפור מיוחד זה שלוש הערות: אחת, שגם ר' מאיר מצוטט לעיתים במשנה בשם "אחרים אומרים" - ראו הוריות יג ע"ב בתחתית העמוד. מוכן היה ר' מאיר לקבל את שם הגנאי שהוצמד לרבו. השנייה, שחכמים לא מחקו את שמו של אלישע בן אבויה ממקורות ההלכה והאגדה. ראו דבריו במסכת אבות פרק ד משנה כ: "אלישע בן אבויה אומר: הלומד ליד למה הוא דומה? לדין כתובה על נייר חדש. והלומד זקן למה הוא דומה? לדין כתובה על נייר מחוק". ושלישית, הסיפור עצמו של אלישע בן אבויה ורבי מאיר. חז"ל לא העלימו סיפור זה והורישו לנו אותו במספר גרסאות. ראו דברינו [אלישע בן אבויה הוא אחר - סיפור בשני נוסחים](#).